

1942 Episoder i forbindelse med Tirpitz

Av og til kommer jeg over personer som tror at det de har å fortelle ikke har noen verdi. Men så er det ofte nettopp det de kommer med, som gir oss vitnesbyrd på hvordan den vanlige familien hadde det. Store og små nervetråder som sender ettertiden sine signaler om en smerte og påkjenning ingen av oss i etterkrigsgenerasjonen kan forestille oss. Vi som i etterpåklokskapens ånd sitter med fasiten, trenger å bli minnet på den frykten og uvissheten som sleit folket sakte, men sikkert i stykker. Verst hadde de det, som bodde midt i eller tett ved de ulike aktive krigssoner, eksempelvis ved militære installasjoner, leirer, havner og flyplasser, for eksempel folket rundt Fættenfjorden og Værnes flyplass. Tirpitz, Nordens ensomme dronning, hadde sitt hoff og sin garde. Det i seg selv tiltrakk beilere av ulike typer. I *Stjørdalens krønike*, bind 7 (s.101- 113) - har jeg skrevet om familier som var midt i skuddlinjen til Tirpitz. Her følger flere vitnesbyrd. Forøvrig kan det leses mer om Tirpitz i *Stjørdalens krønike*, bind 3 (s. 108 - 138).

Natta til den 29. april 1942, våknet den fireårige Alf Moknes av et smell og et lysglimt oppi skogen. Straks etter var far hans i døra på soverommet, med mor like bak. De tok hver sin bylt, det vil si Alf og hans 1 ½ år eldre bror innhyllet i hver sin dyne, og tok seg nedover den bratte loftstrappa. Det smalt i ett rundt i området, og de mente de hørte flygedur. Foreldrene hadde nok tenkt seg bortover tunet og rundt nåva på gammelstua, men det var for risikabelt. De tok ikke sjansen på å nå kjellerluka på nedsiden. Under huset de bodde i var det ingen kjeller, så nå var gode råd dyre. De krøp derfor i hop inntil sørveggen under loftstrappa. Der ble de sittende til levenet avtok etter et kvarter. Utvilsomt et kvarter i livsfare. Det forsto nok de voksne bedre enn smårollingene, men det må ha vært noen dramatiske minutter for alle. ”*Det sitter i minnet etter 70 år*”, forteller Alf Moknes – ”*mens store deler av krigstiden senere er visket ut*”. Før de gikk til sengs igjen måtte de voksne gå over til gammelstua hvor besteforeldrene bodde. Men de var heldigvis uskadde. Det ble neppe mye søvn resten av natta. Mor var ute og plukket splinter morgenen dagen etter. Vi vet i ettertid hva som hadde skjedd. Engelske bombefly hadde kommet innover Tautra med kurs for Saltøya og Fættenfjorden. (Se *Stjørdalens krønike*, bind 3). Dermed måtte de passere over eller i nærheten av hjemmet til Alf. Skuddlinjen fra kanonene (flak) på Vikajordet gikk rett over hustakene til familien Moksnes. Lufta var full av "flak".

Alf Moksnes og broren Bernt

Det hadde vært flyalarmer tidligere uten de helt dramatiske situasjoner. Men nå var det tydeligvis alvor. Da Alf på formiddagen ruslet inn til bestemor, var far hans allerede i gang med å sage opp en åpning i gulvet i entreen på gammelstua. I løpet av dagen var både luke og kjellertrapp kommet på plass. Det skulle snart bli bruk for kjellerluka. Da de gikk til sengs påfølgende kveld, var de fremdeles oppskaket etter det som hadde skjedd natten før. I halvsøvne hørte Alf at far hans ropte: *"Nå er de her igjen"*, i det han stormet inn på soverommet vårt. Nå bar det i en viss fart ned trappa igjen, ut døra og inn i gammelstua og ned den nye kjellertrappa. Før overtyren fra flyalarmen tok slutt, var alle samlet i kjelleren. Og det var på tide. For nå spilte orkesteret virkelig opp. Det var en sann kakofoni av lyder: *"Kakk, kakk, kakk, kakk - bom, bom, bom, bom"* - *"Holl dokk inn'te kjellarmur'nen"*, befalte gamlingen som i sin ungdom hadde vært skytebas på jernbaneutbyggingen i Sør-Norge. Bestemor krøp sammen i en krok borte ved potetbingen. Splintene som traff blekketaket på gammelstua spilte nå med i resten av orkesteret. Brummende basslyder fra proppelblader akkompagnerte hylende prosjektiler. Så kom et brak. Kjellerluka utenfor føk opp og døra innenfor fløy av hengslene. Var det en granat fra Tirpitz som hadde eksplodert? Far til Alf sprang opp i ytre kjellertrappa for å få igjen luka. *"Han hadde neppe nervene helt under kontroll"*, forteller sønnen Alf. Men det hadde gamlingen. Han var fortsatt skytebas. *"Kom deg unna, Jon. Hold deg innmed muren"*, kommanderte han. Kjellermuren var vel en meter tykk og ga rimelig godt vern. *"Klar du å få tak i toalettbøtta åt me, Bjarne?"* Redselen hadde nok tatt overhånd hos gamle bestemor. *"Og onkel Bjarne var nok rett person"*, forteller Alf. *"Ofte lett nevrotisk, men i kritiske situasjoner helt iskald"*. Han klarte brasene. Kom seg opp på loftet og fikk henta bøtta og ned i kjelleren igjen. Så stilnet det av. Etter noen minutter kom en ny angrepsbølge. *"Mor, mor - no kjem kakkflyet igjen, mor!"* .

Etter flyduren å dømme trodde de det var luftkamper mellom jagerfly, men slik var det ikke. Familien Moknes begynte nok å ta lærdom av begivenhetene, og skjønnte at det var skyts fra så vel tyske støtteskip, Tirpitz og fra angripende allierte bombefly. Etter en stund stilnet annen angrepsbølge av. De ble sittende stille, helt til onkel Bjarne kom fra utedassen og kunne melde om klar bane. Det hele var over, og de krabbet ut, heldigvis uskadde, i alle fall fysisk.

Torleif Johansen var først i 20-årene den gangen. Siste året han levde fortalte han til Alf Moksnes at to lyskastere feide over nattehimmelen. Den ene fra batteriet på Vikajordet, den andre stod ved

Bestemor Ellen Anna Moksnes ved luka til kjellertrappa

Alf Moksnes, 31. august 2012

Steinvikholmen. Bak luftvernet på Vikajordet (i Vikamyra) stod Jarle Aurheim og svogeren Torleif Johansen og betraktet dramaet som utspilte seg over Åsenfjorden. En Mosquito (stifinner) ble fanget inn av lyskjegla fra Steinvikholmen. Artilleriet på Frostasida spilte så opp. Torleif fulgte sporlysene i deres bane over mot Skatvalslandet. Mosquitoen forsøkte forskjellige manøvrer for å komme unna, inntil den gikk i stup rett på Steinvikholmen. Idet flyet forsvant bak Moksneshaugen fyrte det av med alt det hadde. Så ble det mørkt.

I Ytter-Moksnes satt Anders Nåvik i kjelleren med lille Gudmund Hernes (senere statsråd) på fanget. Jens Moksnes var flegmatisk og hadde tilsvarende godt sovehjerte. Adkomstveien til Ytter Moksnes går gjennom gårdsplassen til Jens. Alf spurte ham engang om disse hendelsene, men det hadde han ikke noe greie på. Ikke annet enn at han fant en granat som hadde kilt seg fast i leåsen i taket. Dagen etterpå kom en tysk soldat over gårdsplassen. Jens vinket ham inn og opp på kvisten. Soldaten fikk granaten løs, tok den med seg og gikk. ”Ja, så forskjellig kan krigen oppleves”, forteller Alf meg en dag vi later som vi ser for oss hvordan himmelen var full av *flak* i måneskinnet over en teppebelagt fjord av røyk. Det var et under at ingen ble drept av over 100 tonn med bomber som ble sluppet disse to nettene i april, og av andre prosjektiler som hermetiserte alle fjordarmene og landskapet rundt Fættensfjorden. Alf Moksnes var kun fire år og tre måneder den gangen. Likevel brant disse to nettene i april 1942 seg inn i hjernen hans og sitter der som om det var i går. Alf bruker Nordahl Grieg i diktet ”Vann” når han forteller meg hvordan det var: ”Jeg kan se og føle alt”.

Familien Moksnes søkte som de fleste andre ned i kjellerne

La oss i dette kapittelet også ta med et møte med Håvard Bjørgum. Han er en av disse som bare dukker opp fra intet, født lenge etter krigen og er derved ikke noe direkte vitnesbyrd. Men han har så mye annet. Jeg mente selv jeg hadde en viss oversikt over både kilder og Tirpitzinteresserte i vårt land. Og så blir jeg brått kjent med Håvard, opprinnelig født og oppvokst på Levanger, men nå bosatt på Stjørdal. Gjennom ulike jobber, har Håvard bodd flere steder i landet, blant annet i Tromsø - hvor Tirpitz ble senket den 12. november 1944 ved Håkøya. Håvard har interesse for mange maritime anliggender, og har en viss godartet samlemani. Han har derfor gjennom flere år funnet, kjøpt og samlet inn flere gjenstander og relasjoner til Tirpitz. Dette er verdifull historie, der han linker de fleste gjenstander til sitt opphav - og gir oss andre et fortellende museum.

*Forfatteren i lag med Håvard Bjørgum og en del av hans gjenstander fra Tirpitz
(Foto: Einar Hugnes)*

Så til familien Notvik. Gustav hadde en båt som han drev litt fiske med. En dag var båten borte, og mistanken gikk mot Tirpitz. Gustav Notvik var en bestemt kar, og brydde seg ikke så meget om overmakta, bokstavelig talt. Datter til Gustav, Maren - forteller sammen med sin mann, Sverre Berg, at Gustav med faste skritt gikk mot Tirpitz, mest skjøvt vaktene til sides og entret Europas største skip med en selvfølge som om det skulle ha vært hans eget. Historien vil ha det til at Gustav ikke bare kom ombord, men kom ganske så langt opp i hierarkiet - hvor han fikk forklart sitt ærend. De tyske offiserene lot seg nok imponere av denne bestemte nordmannen, og Gustav fikk tilbake båten sin, som på det tidspunktet allerede var konfiskert gjennom blant annet å ha fått ny maling. Denne episoden viser at Gustav Notvik var en av de ytterst få som var ombord på Tirpitz da nordens ensomme dronning hvilte i Fættensfjorden.

Gustav Notvik på sin 90-årsdag

Maren og Sverre Berg, lørdag 13. oktober 2012

Så skal vi til et redskap brukt i forbindelse med griseslakting, et såkalt skålhorn. Dette ble laget av et stykke duraluminium som kommer fra Tirpitz. Skålhornets historie har jeg fått fra Dagfinn Sørheim på Frosta. Dagfinn forteller at han rundt 1968 ble spurt av bygdeslakter Arne Arntsen Hernes (1915 - 1993) om å bli med ham som læregutt. Da slakteren sluttet fikk Dagfinn utstyret hans som besto av ei skinnveske med slaktemaske, trynetau og to skålhorn. Samtidig fortalte Arne Arntsen Hernes at det var noe spesielt med det skålhornet som var laget av duraluminium. I krigsåra spurte nemlig slakteren en lokal smed om han kunne lage et skålhorn til seg. Smeden var Bertram Martinsen Austvik (1884 - 1958). Han svarte at det måtte la seg gjøre, men akkurat da hadde han ikke materialer som passet på grunn av rasjoneringen. Austvik lovte at så fort han fikk tak i passende materialer skulle han lage ett, og at slakteren skulle få beskjed. Hvor lang tid som gikk vites ikke, men omsider fikk Arne Hernes bekreftet fra smeden at skålhornet var ferdig, og at han kunne komme til smia og hente det. Slakteren så det var aluminium i skålhornet og var bekymret for om det var holdbart. Aluminium er lett, og slakteren trodde ikke det var slitesterkt nok. Bertram Austvik ville ikke si noe om hvor emnet til skålhornet kom fra, men garanterte at det ville holde, i alle fall ut slakterens tid. (Duraluminium eller duralumin er en aluminiumlegering som består av 95 prosent aluminium, 4 prosent kobber og 0,5–1 prosent mangan. Duraluminium har noe mindre styrke enn stål, men betydelig mindre densitet og benyttes derfor av flyindustrien).

Dagfinn Sørheim, 31. mai 2012

Slakteren Arne Hernes oppdaget etter hvert at det var godt stoff i skålhornet, så han spurte smeden en dag hva det var i hornet som gjorde det så slitesterkt og hvor han hadde fått tak i det. Tross mange forsøk fra slakteren ville ikke Austvik si noe om hvor han hadde fått tak i materialet til skålhornet. Slakteren skjønnte det var noe spesielt med hornet, så han fortsatte å mase. Etter krigens slutt fikk slakteren vite opprinnelsen til emnet på den betingelsen at han ikke fortalte dette videre. Og slik gikk det til: En dag kom en bil

Skålhornet

med to-tre tyske soldater, deriblant en tysk offiser, til smia og ville at Bertram Austvik skulle utføre et arbeid for dem. Smeden sa nei. Dagen etter kom de tilbake med grei beskjed: "*Bli med ellers....*". De kjørte til Fættensfjorden, gikk ombord i Tirpitz og ned i maskinrommet. Der hadde det visstnok vært en eksplosjon med påfølgende brann. Hva som var ødelagt og hva som ble gjort er uvisst. Smeden utførte sitt noe ufrivillige oppdrag. Han nektet etterpå å ta imot betaling, men fikk med seg ei aluminiumsplate som var skadet/defekt. Dette var duraluminium - som han senere laget skålhornet av.

Hva forteller blant annet disse avsnittene oss: Jo, at min påstand på side 112 i *Stjørdalens krønike*, bind 7 - er feil - om at Ole Hernes var den eneste nordmannen fra vårt området som hadde vært ombord på Tirpitz. Jeg må nok krype til korset og legge til Gustav Notvik og Bertram Austvik.